

رابطه هوش هیجانی بار - آن و مؤلفه‌های آن با دین‌داری نوجوانان

محمد رضایی^۱، فریبرز درتاج^۲، ابراهیم مهرعلیان^۳

تاریخ وصول: ۱۳۹۵/۴/۱

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۸/۱۶

چکیده

پژوهش حاضر با هدف تعیین رابطه بین مؤلفه‌های هوش هیجانی بار- آن و دین‌داری در بین نوجوانان (دانش‌آموزان دبیرستان) در شهرستان قزوین، ناحیه یک، اجرا گردید. روش این پژوهش از نوع توصیفی و همبستگی و جامعه آماری شامل کلیه دانش‌آموزان مقطع دبیرستان ناحیه یک شهرستان قزوین بود؛ نمونه عبارت از ۱۰۰ نفر از دانش‌آموزان بودند که به صورت نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب گردیدند. ابزار گردآوری داده‌ها عبارت بود از مقیاس هوش هیجانی بار- آن (۱۹۹۷) و مقیاس دین‌داری خدایاری فرد، سماواتی و اکبری زرد خانه (۱۳۸۸). تحلیل داده‌ها با استفاده از روش همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون چند مرحله‌ای صورت گرفت. نتایج همبستگی پیرسون نشان داد بین هوش هیجانی و دین‌داری و همچنین بین تمام زیر مؤلفه‌های هوش هیجانی (به جز کنترل استرس) با دین‌داری رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. همچنین نتایج تحلیل رگرسیون چندمتغیره نیز نشان داد که هوش هیجانی به‌عنوان متغیر پیش‌بین، می‌تواند دین‌داری را به‌عنوان متغیر ملاک به‌طور معنادار و مثبت پیش‌بینی نماید. نتایج رگرسیون چندمتغیره نشان داد که هر یک از زیر مؤلفه‌های هوش هیجانی (به جز زیر مؤلفه‌ی کنترل استرس) می‌توانند دین‌داری را به‌صورت مثبت و معنادار پیش‌بینی کنند و مقایسه ضرایب بتا نیز نشان داد مهم‌ترین عامل پیش‌بینی‌کننده برای دین‌داری، خلق و خوی عمومی است.

واژگان کلیدی: بهره هیجانی، دین‌داری، مذهب، هوش هیجانی، هوش‌بهر

مقدمه

در حال حاضر توافق کلی وجود دارد که باورها و رفتارهای مذهبی می‌تواند هسته اصلی هویت افراد را بسازد (ازر و بنت مارتینز^۴، ۲۰۰۶). به گفته‌ی بار- ایی^۵ (۲۰۱۲) رسوم و عاداتی

۱. کارشناسی ارشد روان‌شناسی تربیتی دانشگاه علامه طباطبائی (نویسنده مسؤل) m.rezaei1510@gmail.com

۲. استاد روان‌شناسی تربیتی دانشگاه علامه طباطبائی

۳. کارشناسی ارشد روان‌شناسی تربیتی دانشگاه علامه طباطبائی

4. Ozer & Benet-Martinez

5. Bar-Ei

که از یک نسل به نسل بعدی انتقال می‌یابد عموماً رفتار کودک و جوان را حتی در شرایطی که محیط به سرعت تغییر می‌کند همچنان تحت تأثیر قرار می‌دهد (بار ° ایی، ۲۰۱۲). به همین جهت بررسی علمی باورهای مذهبی و ارتباط باورهای مذهبی با سایر سازه‌های روان‌شناختی و جامعه‌شناختی اهمیت ویژه یافته است (اسپیلکا و همکاران^۱؛ ۲۰۰۳) اریکسون^۲ بر اهمیت اکتساب باورهای مذهبی و سیاسی در دوران نوجوانی تأکید می‌کند؛ زیرا این باورها به فرد کمک می‌کند یک چشم انداز خاص را در خود رشد دهد (اریکسون، ۱۹۵۸؛ حسینی، مزیدی و حسین چاری، ۱۳۸۹). به اعتقاد آلپورت^۳ دین از مؤلفه‌های روان‌شناسی جدا نمی‌باشد. او در اثر خود به نام «بالیدن» حقائق غایی دین را ناشناخته می‌داند و می‌نویسد: اگر روان‌شناسی مانع فهم استعداد بالقوه دینی انسان گردد دیگر شایسته‌ی آن نخواهد بود که نام روان‌شناسی انسانی روی آن باقی بماند (آلپورت، ۱۹۵۰). ویلیام جیمز^۴ (۱۹۲۹) نیز در کتاب خود با عنوان «دین و روان» بیان می‌دارد: اگر از من پرسند وجود خداوند چگونه ممکن است در حوادث و رویدادهای بشری تغییری بوجود آورد من به سادگی جواب می‌دهم که با اتصال بشر در موقع دعا، بخصوص وقتی عالم ماوراء حس، جلوه‌ی روشنی در قلب آدمی جاری می‌سازد، آنچه آدمی در این موقع احساس می‌کند، یک اصل روحانی است که متعلق به اوست ولی در عین حال از او جداست، در مرکز نیروی شخصی او اثری زندگی‌بخش می‌گذارد و زندگی نوینی به او می‌بخشد که با هیچ چیز قابل مقایسه نیست (ویلیام جیمز، ۱۳۷۲). می‌توان گفت نخستین مطالعات علمی در روان‌شناسی دین توسط گالتون^۵ (۱۸۲۲-۱۹۱۱) انجام شد. او نخستین کسی بود که از روش آماری همبستگی در این زمینه استفاده کرد؛ می‌توان گفت مهمترین پژوهش گالتون، تحقیق در مورد کارایی دعا و نیایش است (آذربایجانی و موسوی اصل، ۱۳۸۷).

با این وجود، دیدگاه، روان‌شناسان در ارتباط با دین یکسان نبوده است؛ بنابر نظر فروید انسان‌ها برای مهار طبیعت و نظم‌بخشیدن به ارتباطات بشری به تمدن وابسته بودند؛ انسان‌ها در گذشته در مقابل نیروهای طبیعت بی‌دفاع بودند و نیاز به اموری داشتند که خود را حفظ

-
1. Spilka, Hood, Hunsbergen, & Gorsuch
 2. Erikson
 3. Allport
 4. James
 5. Galton

کنند؛ بنابراین فروید نتیجه گرفت که مذهب از ناتوانی انسان نشأت گرفته است (مثنوس ترودی^۱، ۱۹۹۶). فروید^۲ مذهب را برای سلامت فرد مضر دانست و نیاز به در نظر گرفتن راهی برای جدا نگه داشتن مذهب از اخلاق را مطرح نمود (ترودی، ۱۹۹۶؛ به نقل از سایبان فرد، ۱۳۸۱). از طرفی دیگر روان‌شناسانی چون کارل گوستاو یونگ^۳ (۱۹۶۱-۱۸۷۵) و آلفرد آدلر^۴ (۱۹۳۷-۱۸۷۰) که از همکاران نزدیک فروید بودند با نظر فروید در تبیین دین مخالفت نمودند و آن را نپذیرفتند (آذربایجانی و موسوی اصل، ۱۳۸۷). می‌توان گفت یونگ در این مورد رویکردی افراط‌گونه را اخذ نموده است؛ به اعتقاد یونگ هر گونه اعتقاد دینی و مذهبی حتی اگر آمیخته به خرافات و روش‌های ابتدایی بشر بوده باشد در سلامت روانی افراد معتقد لازم و ضروری است (اورکی و همکاران، ۱۳۸۹). به اعتقاد آلپورت (۱۹۵۰) جهت‌گیری مذهبی دارای دو شکل «درونی» و «بیرونی» می‌باشد؛ مذهب درونی، مذهبی فراگیر، دارای اصول، سازمان یافته و درونی شده می‌باشد که خود غایت [و هدف] است، نه اینکه وسیله‌ای باشد برای رسیدن به هدف، چنانچه آلپورت (۱۹۵۰) بیان می‌دارد جهت‌گیری مذهبی درونی با شخصیت و زندگی فرد یکی شده است در حالی که جهت‌گیری مذهبی بیرونی با زندگی و شخصیت فرد تلفیق نشده است. برای فرد با مذهب بیرونی، مذهب وسیله‌ای است که برای نیازهای فردی مورد استفاده قرار می‌گیرد (خداپناهی و خوانین‌زاده، ۱۳۷۹).

باید اذعان داشت که نمی‌توان به دین به‌عنوان پدیده‌ای ساده و تک‌بعدی نگریست؛ بلکه دین پدیده‌ای مرکب از واقعیت‌های متعدد است. دین از نظر روان‌شناختی، پیچیده و شامل مجموعه‌ای از مقوله‌های روان‌شناختی از جمله هیجان‌ات، باورها، ارزش‌ها، رفتارها و محیط اجتماعی است (آرین، ۱۳۷۸). توجه به سه جزء عقاید، اخلاقیات و احکام، در تعریف بیشتر علمای دینی مشاهده می‌شود (طالبان، ۱۳۷۸). جوادی آملی (۱۳۷۷) با استفاده از آیات و روایات، معنای اصطلاح دینی را عبارت از مجموعه‌ی عقاید، اخلاق، قوانین و مقرراتی می‌داند که هدف آن اداره امور جامعه‌ی انسانی و پرورش انسان‌ها است (جوادی آملی، ۱۳۷۷). خدایاری فرد و همکاران (۱۳۹۱) نیز با توجه به در نظر گرفتن سه مؤلفه‌ی اساسی

1. Mathews Treadway
 2. Freud
 .. Jung
 .. Adler

شناختی، عاطفی و رفتاری، دین‌داری را چنین تعریف می‌نماید: شناخت و باور به پروردگار یکتا، انبیا، آخرت و احکام الهی و همچنین داشتن علائق و عواطف معینی به خدا، خود، دیگران و جهان هستی در راستای تقرب به خدا و التزام و عمل به وظایف دینی (خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۹۱).

در ارتباط با هوش هیجانی و جنبه‌های جذاب و گسترده آن می‌توان گفت در دهه‌های اخیر علاوه بر روان‌شناسان و روان‌پزشکان، توجه عموم را به خود جلب نموده است. به کارگیری مفهوم هوش اجتماعی برای اولین بار به دهه ۱۹۴۰ باز می‌گردد؛ پس از آن مایر و سالووی^۱، اصطلاح هوش هیجانی را توصیف کردند (سلطانی فر، ۱۳۸۶). واژه هوش هیجانی^۲ و بهره هیجانی^۳ به‌عنوان پرکاربردترین لغات و مفاهیم جدید در سال ۱۹۹۵ از سوی جامعه‌ی دیالکت امریکا انتخاب گردیدند. در سال ۱۹۸۰ رون بارآن^۴، برای اولین بار مخفف بهره‌ی هیجانی یا EQ را برای دسته‌ای از توانایی‌ها به کاربرد و اولین آزمون در این مورد را ساخت؛ در سال ۱۹۹۰ سالووی و مایر مفهوم اساسی تئوری خود را برای اولین بار تحت عنوان هوش هیجانی به چاپ رساندند (سالووی و همکاران، ۱۳۸۳). سالووی و مایر در سال ۱۹۹۰ دو مقاله علمی در ارتباط با هوش هیجانی منتشر نمودند و در آن هوش هیجانی را توانایی هدایت هیجانات و احساسات خود و دیگران معرفی کردند؛ به گونه‌ای که بتواند میان آن‌ها تمایز قائل شده و آن‌ها را به‌منظور جهت‌دهی تفکر و اندیشه و فعالیت‌های فردی استفاده کند. در این مقاله که تحت عنوان «هوش هیجانی» مطرح شد، هوش هیجانی را از نظر علمی هوشی آزمون‌پذیر و قابل اندازه‌گیری معرفی نمودند (آقایار و شریفی درآمدی، ۱۳۸۶). گلמן^۵ (۱۹۹۵) نیز در کتاب «هوش هیجانی» این مفهوم را به شکل گسترده بیان نمود و به آگاهی عموم رساند (سلطانی فر، ۱۳۸۶؛ گلמן، ۱۳۸۰). او نظرات سالووی و مایر را تکمیل و بیان می‌دارد که یکی از اسرار برملا شده‌ی روان‌شناسی این است که نمره‌های درسی، هوشبهر یا نتایج آزمون استعداد تحصیلی (SAT) علی‌رغم ارزش آن، در میان عموم، نمی‌تواند قاطعانه پیش‌بینی کنند که چه کسی در زندگی موفق خواهد شد؛ او می‌گوید بر این قاعده که

-
1. Mayer, & Salovey
 2. EI
 3. EQ
 4. Bar-on
 7. Goleman

هوشبهر پیش‌بینی‌کننده موفقیت است استثنای بسیاری وجود دارد؛ به گفته‌ی او در بهترین حالت هوشبهر حداکثر حدود ۲۰ درصد در پیش‌بینی موفقیت در زندگی سهم دارد در حالی که ۸۰ درصد باقی‌مانده به نیروها و عوامل دیگر مربوط می‌شود. دانیل ادامه می‌دهد: مجموعه‌ی مهمی از این خصوصیات که من آن‌را «هوش هیجانی» می‌نامم موضوع بحث مرا تشکیل می‌دهد؛ یعنی توانایی‌هایی مانند اینکه فرد بتواند انگیزه‌ی خود را حفظ نماید و در مقابل ناملایمات پایداری کند، تکانش‌های خود را کنترل نموده و کامیابی را به تعویق بیندازد، حالات روحی خود را تنظیم کرده و نگذارد پریشانی خاطر قدرت تفکر او را خدشه‌دار کند، با دیگران همدلی کند و امیدوار باشد.

گلمن چنین بیان می‌دارد که داده‌های موجود نشان می‌دهد که هوش هیجانی [EQ] می‌تواند به اندازهٔ هوشبهر [IQ] و گاهی اوقات بیش از آن قدرت داشته باشد (گلمن، ۱۳۸۰). هوش هیجانی دارای مزایای اجتماعی، شناختی و زیست‌شناختی می‌باشد. پژوهش‌ها نشان داده‌اند، افراد با هوش هیجانی بالا، سطوح پایین‌تری از هورمون‌های استرس و دیگر نشانگرهای برانگیختگی هیجانی را دارا هستند. کودکان با کفایت هیجانی بهتر توانایی بیشتری برای تمرکز بر مشکل و استفاده از مهارت‌های حل مسأله دارند که موجب افزایش توانایی‌های شناختی آنان خواهد شد. موفقیت فرد در آموزش چه در مدرسه و چه در سال‌های بعدی در دانشگاه تنها با هوشبهر وی ارتباط ندارد بلکه با مهارت‌های هیجانی و اجتماعی هوش هیجانی مانند داشتن انگیزه لازم، توانایی منتظر ماندن، اطاعت از دستورات و کنترل تکانه، مهارت‌های کمک‌خواستن از دیگران و بیان نیازهای هیجانی و آموزشی مرتبط می‌باشد (سلطانی فر، ۱۳۸۶؛ مایر و سالووی، ۱۹۹۳)؛ بنا بر تعریف سالووی و جان مایر، بنیان‌گذاران نظریه‌ی هوش هیجانی، هوش هیجانی یعنی توانایی فرد در نظارت بر احساس‌ها و هیجان‌های خود و دیگران به منظور متمایز ساختن آن‌ها از یکدیگر و استفاده از این اطلاعات برای هدایت اندیشه و عمل خود (سیف، ۱۳۸۹). از نظر بار- آن هوش هیجانی شامل مجموعه‌ای از توانایی‌ها، کفایت‌ها و مهارت‌های غیرشناختی است که توانایی فرد را برای کسب موفقیت در مقابله با احتیاجات و فشارهای محیطی تحت تأثیر قرار می‌دهد (بار ° آن، ۲۰۰۶).

بار- آن هوش هیجانی را شامل پنج مهارت می‌داند:

۱. مهارت‌های درون فردی شامل: خودآگاهی هیجانی (بازشناسی و فهم احساسات خود)، جرأت (ابراز احساسات، عقاید، تفکرات و دفاع از حقوق شخصی به شیوه‌ای سازنده)، خودتنظیمی (آگاهی، فهم، پذیرش و احترام به خویش)، خودشکوفایی (تحقق‌بخشیدن به استعدادها بالقوه خویش) و استقلال (خودفرمانی و خودکنترلی در تفکر و عمل شخصی و رهایی از وابستگی هیجانی).
 ۲. مهارت‌های میان فردی شامل: روابط میان فردی (آگاهی، فهم و درک احساسات دیگران، ایجاد و حفظ روابط رضایت‌بخش دو جانبه)، تعهدات اجتماعی (عضو مؤثر و سازنده گروه اجتماعی خود بودن، نشان دادن خود به‌عنوان یک شریک خوب، همدلی) توان آگاهی، درک و تحسین احساسات دیگران).
 ۳. مهارت‌های سازگاری شامل: مسأله‌گشایی (تشخیص، تعریف و ایجاد راهبردهای مؤثر حل مسائل)، آزمون واقعیت (ارزیابی مطابقت میان تجارب ذهنی و عینی)، انعطاف‌پذیری (تنظیم هیجان، تفکر و رفتار به هنگام تغییر موقعیت و شرایط).
 ۴. مهارت‌های کنترل استرس شامل: توانایی تحمل استرس و توانایی کنترل تکانه.
 ۵. مهارت‌های خلق عمومی شامل: شادی (احساس رضایت از خویش، شاد کردن خود و دیگران)، خوش‌بینی (نگاه به جنبه‌های روشن زندگی و حفظ نگرش مثبت در مواجهه با ناملايمات) (بار ° آن، ۱۹۹۷؛ بار- آن، ۲۰۰۶).
- بار آن در این ۵ مهارت، ۱۵ عامل را به‌عنوان عامل‌های هوش هیجانی در نظر گرفته است که عبارتند از: حرمت ذات، خود آگاهی هیجانی، خود ابراز‌گری، خودشکوفایی، استقلال، همدلی، انعطاف‌پذیری، تحمل فشار، حل مسأله، واقعیت‌سنجی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی، کنترل تکانه، شادکامی، خوشبینی، روابط بین فردی (محمودی و نجفی، ۱۳۹۱). در ارتباط با دین و همچنین هوش هیجانی، پژوهش‌های مختلفی در داخل و خارج کشور صورت گرفته است. پژوهش یونگ و همکاران در مورد دانش‌آموختگان رشته‌های روان‌شناسی منجر به این نتیجه شد که معنویت به‌عنوان سازه‌ای مهم، نقش مهمی در سازگاری روان‌شناختی دارد و می‌توان از آن در کار بالینی با مراجعان کمک گرفت (یونگ، ۲۰۰۰). مکناالتی^۱ و همکاران (۲۰۰۴) نیز در پژوهش خود نشان دادند که دین، در سازگاری افراد

تأثیر قابل ملاحظه‌ای دارد و از آن می‌توان در کار بالینی با مراجعانی استفاده کرد که خواهان روان‌درمانی معنوی هستند (یاسمی‌نژاد، گل محمدیان و فعلی، ۱۳۹۰).

در مطالعه طولیِ الدر^۱ و همکاران (۲۰۰۰) نیز معلوم شد که روی آوردن به فعالیت‌های مذهبی در میان دانش آموزان ۸-۱۲ سال، توانایی‌های وسیع بعدی را پیش‌بینی می‌کند. برخی از این توانایی‌ها شامل پیشرفت تحصیلی، اعتماد به نفس و کیفیت رابطه با همسالان و والدین است (جمشیدی، عرب مقدم و درخواه، ۱۳۹۲). نتایج تحقیقات ناوارا و جیمز^۲ نیز حاکی از آن بود افرادی که در مقیاس جهت‌گیری مذهبی بیرونی نمره‌های بیشتری کسب کرده‌اند، تنش بیشتری نشان داده‌اند ولی افرادی که به عکس، در جهت‌گیری درونی نمره‌ی بیشتری گرفته بودند، تنش کمتری نشان دادند (یاسمی‌نژاد، گل محمدیان و فعلی، ۱۳۹۰). پژوهش سایبان فرد (۱۳۸۱) نشان داد، دانشجویان دارای جهت‌گیری مذهبی درونی بیشتر از دانشجویان دارای جهت‌گیری مذهبی بیرونی از شیوه‌های مقابله‌ای مسأله‌محور استفاده کرده‌اند. از طرفی دانشجویان دارای جهت‌گیری مذهبی بیرونی نسبت به دانشجویان دارای جهت‌گیری مذهبی درونی از شیوه‌های مقابله‌ای هیجان‌محور استفاده می‌کنند (سایبان‌فرد، ۱۳۸۱). خداپناهی و خاکسار بلداجی (۱۳۸۴) نیز از پژوهش خود نتیجه گرفتند که در مورد مقایسه سازگاری در افراد با جهت‌گیری درونی و بیرونی، افراد با جهت‌گیری مذهبی درونی از نظر سازگاری کلی، اجتماعی، هیجانی و تندرستی نسبت به افراد با جهت‌گیری بیرونی وضعیت مناسب‌تری دارند (خداپناهی و خاکسار بلداجی، ۱۳۸۴). نتیجه تحقیق باقری، بنی‌اسدی و داوری (۱۳۹۰) نیز نشان داد که دین‌داری و ابعاد شخصیت با سلامت روان معلمان رابطه دارند (باقری، بنی‌اسدی و داوری، ۱۳۹۰). نتایج پژوهش دهشیری (۱۳۸۴) نشان داد که بین دین‌داری و بحران هویت رابطه معکوس و معنی‌داری وجود دارد (دهشیری، ۱۳۸۴). پژوهش خدایاری‌فرد و همکاران (۱۳۹۱) بیانگر عدم رابطه دین‌داری با موفقیت کارآفرینی ایرانی بود (خدایاری‌فرد و همکاران، ۱۳۹۱). نتیجه تحقیق شجاعی‌زند و همکاران (۱۳۸۵) نیز نشان داد میزان پایبندی دانشجویان به ابعاد مختلف دین‌داری از پراکندگی قابل توجهی برخوردار است. نتایج تحقیق آن‌ها نشان داد، دین‌داری دانشجویان با ترکیب همه ابعاد و متغیرها، بیشتر به سمت متوسط میل می‌کند (شجاعی‌زند و همکاران،

1. Elder

°. Navara & James

۱۳۸۵). پژوهش‌های انجام شده در زمینه رابطه هوش هیجانی با مؤلفه‌های سلامت روانی نیز نشان داد که این سازه با سلامت روانی (لین و شوارتز^۱، ۱۹۸۷)، شناسایی محتوای هیجان‌ها و توان همدلی با دیگران (مه‌یر، دی‌پائولو^۲ و سالووی، ۱۹۹۰) و رضایت از زندگی (پالمر، دونالدسون و استاف^۳، ۲۰۰۲) همبستگی مثبت دارد و با اختلال‌های روان‌شناختی (لین و شوارتز، ۱۹۸۷)، افسردگی (دادا و هارت^۴، ۲۰۰۰)، آشفتگی روان‌شناختی (اسلاسکی و کارت‌رایت^۵، ۲۰۰۲)، همبستگی منفی دارد (بشارت، ۱۳۸۴). در تحقیقی دیگر جانسون و هولدرث^۶ نیز با استفاده از معادلات ساختاری نشان دادند، هوش هیجانی افزون بر اثر مستقیمی که بر سلامت دارد واسطه شخصیت و سلامت نیز هستند (جانسون و هولدرث، ۲۰۰۹). پژوهش بشارت (۱۳۸۴) در ارتباط با تأثیر هوش هیجانی در کیفیت روابط اجتماعی نشان داد که بین هوش هیجانی و مشکلات بین شخصی دانشجویان همبستگی منفی معنادار وجود دارد. (بشارت، ۱۳۸۴). نتایج پژوهش نقابی و بهادری (۱۳۹۱) نشان داد که مؤلفه‌های هوش هیجانی شامل ارزیابی احساس خود، ارزیابی احساس دیگران، به کارگیری احساسات و تنظیم احساسات رابطه معنادار با رفتار کار آفرینانه‌ی کارکنان دارد (نقابی و بهادری، ۱۳۹۱).

درخصوص هوش هیجانی و جهت‌گیری مذهبی نیز تحقیقاتی صورت گرفته است؛ مطالعه‌ی اسمیت و انبارتون^۷ (۲۰۰۱) تحت عنوان "هوش هیجانی و جهت‌گیری مذهبی به‌عنوان عوامل بازدارنده سقط جنین". نشان داد، تمایل به جهت‌گیری مذهبی بیرونی در گروه سقط جنین و جهت‌گیری مذهبی درونی در گروه کنترل وجود دارد؛ در این نمونه، نمره مدیریت استرس، خوش‌بینی و جهت‌گیری مذهبی درونی در آن زمان ۶۶/۶۷٪ به‌دست آمد و قصد سقط جنین ۸۰ درصد در همان موعد پیش‌بینی شد (اسمیت و انبارتون، ۲۰۰۱).

گرچه پژوهش‌های مختلفی در مورد متغیر دین صورت گرفته است؛ با این وجود از یک طرف به عقیده اسپلیکا، هود و گورساک^۸ (۱۹۹۰) اکثر این مطالعات پراکنده و ضعیف بوده

-
1. Lane, & Schwartz
 2. DiPaolo
 3. Palmer, Donaldson, & Stough
 4. Dawda, & Hart
 5. Slaski, & Cartwright
 6. Johnson, Holdsworth
 - .. Smith, Catherine Ann Barton
 8. Splika, Hood & Gorsuch

و اغلب سازمان‌بندی نظری منطقی مناسبی نداشته است و این حوزه نیازمند بررسی‌های دقیق و وسواس‌گونه است (سایان‌فرد، ۱۳۸۱). از طرفی دیگر، اکثر تحقیقات در ارتباط با پژوهش‌های دینی با مقیاس‌هایی انجام گردیده که بر پایه‌ای غیر از دین اسلام بنا شده است (خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۹۱) و با وجود این که دین اسلام بیش از یک میلیارد پیرو در جهان دارد اما فعالیت‌های اندکی درباره مقیاس‌سازی دینی در جوامع اسلامی و مبتنی بر مفاهیم و اصول دینی انجام شده است و در نتیجه متخصصان بهداشت روانی و دانشمندان سایر علوم از کم و کیف شیوه‌هایی که این دین، زندگی پیروان خود را تحت تأثیر قرار می‌دهد اطلاعات لازم و کافی ندارند (ابوریا و پارگامنت^۱، ۲۰۰۷؛ به نقل از خدایاری فرد، سماواتی و اکبری، ۱۳۸۸).

از طرفی دانش‌آموزان مقطع دبیرستان دوران نوجوانی را طی می‌کنند؛ دوران نوجوانی بهترین فرصت برای رشد و شکوفایی توانمندی‌هاست (آقاگدی و اعتمادی، ۱۳۹۱)؛ نوجوانی یک دوره تحولی انتقالی بین کودکی و بزرگسالی است که با تغییرات زیست‌شناختی، شناختی و روان‌اجتماعی چشمگیری همراه است (فراهانی و همکاران، ۱۳۹۳). نوجوان ممکن است مدت‌ها این سؤال را از خود بپرسد: من چه کسی هستم؟ اندیشه و اهداف من چیست؟ ... که این سؤالات برای رشد هویت در دوره نوجوانی، جوانی و حتی بزرگسالی نقش مهمی را بازی می‌کند (محمدی و لطفیان، ۱۳۸۷). موضوع دین‌داری با توجه به اهمیت و گستردگی آن در جامعه ایرانی می‌تواند دامنه وسیعی از پژوهش‌ها را به خود اختصاص دهد. به اعتقاد گورساج^۲ (۱۹۸۸) آگاهی درباره مذهب به اندازه‌ی سایر ضمایم اطلاعاتی روان‌شناختی، ارزشمند است. به اعتقاد او روانشناسی یک علم است و هر موضوعی که در محدوده کلی آن قرار دارد را می‌توان به‌طور موجه و منطقی مورد بررسی قرار داد (خدایاری و خوانین‌زاده، ۱۳۷۹). با این وجود بررسی پژوهش‌های مرتبط با دین‌داری و هوش هیجانی نشان داد که ارتباط دو متغیر مذکور در جامعه ایران کمتر مورد بررسی قرار گرفته است پژوهش‌هایی که انجام گردیده است نیز بر اساس ابزار سنجش دین‌داری که متناسب با بافت و فرهنگ اجتماعی ایران باشد نبوده است و بیشتر از پرسشنامه آلپورت و رأس^۳ (قربانی، ۱۳۷۷) استفاده گردیده است؛ بنابراین به نظر می‌آید بررسی رابطه

-
1. Abu Rayia, & Pargament
 2. Gorsuch
 3. ross

هوش هیجانی و دین‌داری با ابزاری جدید که متناسب با بافت اجتماعی کشور می‌باشد منطقی و مورد نیاز می‌باشد. اهمیت بررسی رابطه دو متغیر با توجه به اهمیت و آموزش‌پذیر بودن هوش هیجانی (سالووی و همکاران، ۱۳۸۳؛ گل‌من، ۱۳۸۰؛ آقایار و شریفی در آمدی، ۱۳۸۶) از یک طرف و آموزش‌پذیر بودن دستورات دینی^۱ (قرآن کریم، سوره توبه، آیه ۱۲۲) از طرف دیگر بیشتر قابل توجه می‌باشد. به همین منظور پژوهش حاضر به بررسی رابطه هوش هیجانی (متغیر پیش‌بین) و متغیر دین‌داری (متغیر ملاک) بر اساس ابزار جدید در حوزه سنجش دین‌داری پرداخته است و فرضیه‌های زیر را مورد سنجش قرار می‌دهد.

۱. بین هوش هیجانی (نمره کلی) و دین‌داری (نمره کلی) رابطه معنادار وجود دارد.
۲. بین مهارت‌های درون‌فردی (زیر مؤلفه اول هوش هیجانی) و دین‌داری رابطه معنادار وجود دارد.
۳. بین مهارت‌های بین‌فردی (زیر مؤلفه دوم هوش هیجانی) و دین‌داری رابطه معنادار وجود دارد.
۴. بین سازگاری (زیر مؤلفه سوم هوش هیجانی) و دین‌داری رابطه معنادار وجود دارد.
۵. بین کنترل استرس (زیر مؤلفه چهارم هوش هیجانی) و دین‌داری رابطه معنادار وجود دارد.
۶. بین خلق و خوی (زیر مؤلفه پنجم هوش هیجانی) و دین‌داری رابطه معنادار وجود دارد.

روش پژوهش

این پژوهش از نوع همبستگی و توصیفی می‌باشد؛ جامعه آماری شامل ناحیه یک شهرستان قزوین می‌باشد. نمونه پژوهش عبارت از صد نفر دانش‌آموزان پسر، مقطع دبیرستان بود که بر اساس "برآورد حجم نمونه در تحقیقات همبستگی انجام شده" تعیین شد. (حسن‌زاده، ۱۳۹۳). نمونه حاضر از طریق نمونه‌گیری چند مرحله‌ای خوشه‌ای انتخاب شدند. بر این اساس

۱. وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ (توبه، آیه ۱۲۲)

ترجمه: شایسته نیست مؤمنان همگی (بسوی میدان جهاد) کوچ کنند؛ چرا از هر گروهی از آنان، طایفه‌ای کوچ نمی‌کند (و طایفه‌ای در مدینه بماند)، تا در دین (و معارف و احکام اسلام) آگاهی یابند و به هنگام بازگشت بسوی قوم خود، آن‌ها را بیم دهند؟! شاید (از مخالفت فرمان پروردگار) بترسند و خودداری کنند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱)

ابتدا چند دبیرستان از این ناحیه و سپس در مرحله بعد یک دبیرستان و در آخر تعداد صد نفر به صورت تصادفی انتخاب گردید. برای صحت بیشتر در جمع آوری داده‌ها از دانش آموزان خواسته شد که با تأمل و آسودگی خاطر، در یک فضای مناسب و با در اختیار داشتن زمان کافی، پرسش‌نامه‌های پژوهش را پاسخ دهند. در پژوهش حاضر رابطه متغیر هوش هیجانی و زیر مؤلفه‌های آن به‌عنوان متغیر پیش‌بین و متغیر دین‌داری به‌عنوان متغیر ملاک مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت. همچنین در این پژوهش برای سنجش دین‌داری از ابزار جدید و متناسب با بافت اجتماعی استفاده شد.

ابزار پژوهش

۱. پرسشنامه هوش هیجانی بار- آن (۱۹۹۷): این پرسشنامه دارای ۹۰ سؤال ۵ گزینه‌ای (کاملاً مخالف، مخالف، بی نظر، موافق، کاملاً موافق)، در ۱۵ مؤلفه می‌باشد. این مؤلفه‌ها عبارتند از: حل مسأله، خوشبختی یا شادمانی، استقلال، تحمل فشار روانی، خودشکوفایی، خودآگاهی هیجانی، واقع‌گرایی، روابط بین‌فردی، خوش‌بینی، عزت نفس، کنترل تکانشی، انعطاف‌پذیری، مسئولیت‌پذیری اجتماعی، همدلی و خود ابرازی. هر خرده مقیاس ۶ سؤال دارد، حداقل نمره ۶ و حداکثر نمره ۴۵۰ و میانگین ۲۷۰ برآورد شده است. هرچه نمره فرد در کل آزمون با هر یک از خرده‌مقیاس‌ها بیشتر باشد دلیل بر برتری فرد در آن جنبه از هوش هیجانی است (دژکام، ۱۳۸۱؛ منتظرغیب، احقر و کیخانزاد، ۱۳۹۱). لشکری (۱۳۸۱)، در پژوهشی پایایی و روایی آزمون هوش هیجانی را در میان دانشجویان دانشگاه‌های تهران مورد مطالعه قرار داد و با استفاده از روش کرونباخ ۰/۹۲ را برای پایایی کل پرسشنامه به دست آورد که بیانگر پایایی بالای پرسشنامه است. (لشکری، ۱۳۸۱؛ منتظرغیب، احقر، و کیخانزاد، ۱۳۹۱). به گزارش فاتحی (۲۰۰۹) اعتبار این پرسشنامه از طریق آلفای کرونباخ برای دانشجویان پسر ۰/۷۴ و برای دانشجویان دختر ۰/۶۸ و برای کل افراد ۰/۹۳ به دست آمده است؛ همچنین ضریب اعتبار به روش زوج و فرد، نیز ۰/۸۸ به دست آمده است. طبق این گزارش بین میانگین نمره هر یک از خرده‌مقیاس‌ها و میانگین کل پرسشنامه، رابطه مستقیم و معنادار وجود دارد؛ یعنی تمام خرده‌مقیاس‌های موجود در پرسش‌نامه با متغیر هوش هیجانی رابطه مستقیم دارد (فاتحی، ۲۰۰۹؛ به نقل از تابش و زارع، ۱۳۹۱) و در این پژوهش پایایی این پرسشنامه از طریق آلفای کرونباخ ۰/۸۶ و اعتبار آن ۰/۸۴ بدست آمد.

۲. مقیاس سنجش دینداری خدایاری فرد و همکاران (فرم الف دانش آموزی):

مقیاس سنجش دین داری خدایاری فرد و همکاران (فرم الف دانش آموزی) از نوع محقق ساخته بر اساس متون و منابع اسلامی از جمله آیات قرآن کریم، تفاسیر قرآن، احادیث و کتاب‌های دینی و عرفانی توسط خدایاری فرد و همکاران (۱۳۸۸) ساخته شده است و متشکل از ۱۰۴ گویه‌ی سنجش دین داری در چهار مؤلفه‌ی: ۱- شناخت دینی، ۲- باور دینی، ۳- عواطف دینی، ۴- التزام و عمل به وظایف دینی می‌باشد. مقیاس اندازه‌گیری و پاسخ‌گویی به هر یک از عبارات مؤلفه‌ها، طیف لیکرت پنج درجه‌ای است که برای گروهی از گویه‌ها (کاملاً موافقم، موافقم، بینابین، مخالفم و کاملاً مخالفم) و برای بعضی از گویه‌های دیگر (همیشه، اغلب، گاهی، به ندرت و هرگز) است. در نمره‌گذاری به هر یک از درجات مقیاس، اعداد ۱ تا ۵ برحسب کم به زیاد تعلق می‌گیرد (خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۹۱). ضریب آلفای حیطه‌های چهارگانه و کل مقیاس برای این ابزار سنجش ۰/۷۶ تا ۰/۹۵ گزارش شده است (خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۸۸). همچنین در پایان این مقیاس یک بخش گمانه‌سنجی قرار داده شده است که در برگیرنده ۹ سؤال به منظور ارزیابی میزان مذهبی بودن فرد از دیدگاه خود فرد، پدر، مادر، اقوام نزدیک و دور، دوستان، همکلاسی‌ها، دبیران و ناآشنایان - که با فرد آشنایی مختصری دارند - می‌باشد. در این پژوهش برای تعیین روایی محتوایی از قضاوت ۴ نفر متخصص روان‌شناس دانشگاهی، ۲ نفر متخصص حوزوی و ۱ نفر متخصص روان‌سنجی در این باره که ماده‌های مقیاس تا چه اندازه معرف محتوا و هدف‌های برنامه هستند، استفاده شده است. نظرات این افراد مؤید این مطلب بود که مقیاس مذکور روایی محتوایی دارد. به منظور بررسی روایی سازه، نیز تحلیل عوامل اکتشافی انجام شده است و به منظور بررسی اعتبار مقیاس‌ها از روش همسانی درونی و ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. آلفای کرونباخ برای عامل‌های مقیاس نشان‌دهنده اعتبار بالای مقیاس است. ضریب آلفای کرونباخ در ارتباط با عامل‌های ارتباط با جهان هستی، ارتباط با خود، ارتباط با دیگران، ارتباط با خدا، به ترتیب عبارت بود از: ۰/۹۱، ۰/۹۲، ۰/۹۲، ۰/۸۹ و ۰/۸۹. همچنین مقدار ضریب دو نیمه کردن نیز برای همین عامل‌ها به ترتیب برابر بود با: ۰/۸۸، ۰/۸۹، ۰/۹۱ و ۰/۸۸. به منظور محاسبه اعتبار از روش ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد و نتایج نشان داد که ضریب آلفای کرونباخ ۰/۹۷ می‌باشد که نشان‌دهنده اعتبار بالای مقیاس می‌باشد (خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۸۸).

روش تحلیل داده‌ها: پرسشنامه‌های مذکور با توجه به نمونه انتخاب شده در اختیار دانش‌آموزان قرار گرفت و پس از جمع‌آوری داده‌ها نتایج شامل میانگین و انحراف معیار هوش هیجانی، همبستگی بین مؤلفه‌های هوش هیجانی با دین‌داری و رگرسیون چند متغیری برای پیش‌بینی دین‌داری از طریق SPSS مورد تحلیل قرار گرفت که یافته‌های حاصل از آن به شکل زیر می‌باشد.

یافته‌های پژوهش

جدول ۱. میانگین و انحراف معیار هوش هیجانی و مؤلفه‌ها آن و میانگین و انحراف معیار دین‌داری

میانگین	انحراف معیار	
۷۸/۵۰	۱۲/۵۴	مهارت‌های درون فردی
۵۷/۴۰	۸/۷۳	مهارت‌های بین فردی
۵۹/۹۸	۱۰/۰۷	سازگاری
۳۳/۱۰	۸/۵۴	کنترل استرس
۳۷/۹۰	۷/۷۵	خلق خوی عمومی
۲۶۶/۸۸	۲۱/۵۷	هوش هیجانی
۳۳۱/۴۸	۳۸/۳۳	دین‌داری

جدول (۱) بیان‌گر میانگین و انحراف معیار هوش هیجانی (پیش‌بین) و مؤلفه‌های آن با متغیر دین‌داری (ملاک) می‌باشد که میانگین و انحراف معیار هوش هیجانی به ترتیب ۲۶۶/۸۸ و ۲۱/۵۷ و میانگین و انحراف معیار دین‌داری ۳۳۱/۴۸ و ۳۸/۳۳ می‌باشد.

جدول ۲. بررسی همبستگی بین هوش هیجانی و مؤلفه‌های آن با دین‌داری

ضریب همبستگی	سطح معناداری	تعداد	دین‌داری
۰/۵۶*	۰/۰۰۰۱	۱۰۰	مهارت‌های درون فردی
۰/۳۲*	۰/۰۴	۱۰۰	مهارت‌های بین فردی
۰/۴۰*	۰/۰۱	۱۰۰	سازگاری

دین داری		
۰/۲	ضریب همبستگی	کنترل استرس
۰/۲	سطح معناداری	
۱۰۰	تعداد	
۰/۶۰**	ضریب همبستگی	خلق خوی عمومی
۰/۰۰۰۳	سطح معناداری	
۱۰۰	تعداد	
۰/۵۷**	ضریب همبستگی	هوش هیجانی
۰/۰۰۰۹	سطح معناداری	
۱۰۰	تعداد	

** همبستگی در سطح ۰/۰۱ * همبستگی در سطح ۰/۰۵

جدول (۲) نتایج همبستگی بین هوش هیجانی و مؤلفه‌های آن با دین‌داری را نشان می‌دهد. چنانچه ملاحظه می‌شود بین هوش هیجانی و دین‌داری با ضریب همبستگی $r=0.57$ و سطح معناداری $P < 0.01$ رابطه معنادار و مثبتی برقرار می‌باشد. همچنین بین زیر مؤلفه‌های هوش هیجانی و متغیر ملاک (دین‌داری) رابطه به این صورت به دست آمده است: بین مهارت‌های درون فردی و دین‌داری با ضریب همبستگی $r=0.56$ و سطح معناداری $P < 0.01$ در سطح آلفا ۰/۰۱ رابطه معنادار و مثبت، بین مهارت‌های بین فردی و دین‌داری با ضریب همبستگی $r=0.32$ و سطح معناداری $P < 0.05$ در سطح آلفا ۰/۰۵ رابطه معنادار و مثبت، بین سازگاری و دین‌داری با ضریب همبستگی $r=0.40$ و سطح معناداری $P < 0.01$ رابطه معنادار و مثبتی برقرار است. ولی بین کنترل استرس و دین‌داری با ضریب همبستگی $r=0.20$ و سطح معناداری $P > 0.05$ رابطه معناداری یافت نشد، بین خلق و خوی عمومی و دین‌داری نیز ضریب همبستگی $r=0.60$ و سطح معناداری $P < 0.01$ به دست آمد که حاکی از رابطه معنادار و مثبتی می‌باشد. به این صورت که با بالا رفتن میزان هر کدام از متغیرهای هوش هیجانی میزان متغیر دین‌داری نیز بالا می‌رود.

جدول ۳. نتایج رگرسیون چند متغیری (روش ورود) برای پیش‌بینی دین‌داری

T	Beta	B	R ²	F	متغیرهای پیش‌بین	شاخص‌ها متغیر ملاک
**۲/۸۲	۰/۲۷	۰/۰۱	۰/۵۰	**۶/۹۰	مهارت‌های درون فردی	دین‌داری

۲/۰۳	۰/۱۸	*۲/۰۹	مهارت‌های بین فردی
۱/۲۶	۰/۲۲	*۲/۵۶	سازگاری
۰/۰۲	۰/۰۷	۱/۰۲	کنترل استرس
۰/۰۱	۰/۴۵	**۵/۶۲	خلق خوی عمومی
۰/۰۱	۰/۲۹	**۲/۹۸	هوش هیجانی

* همبستگی در سطح ۰/۰۵ ** همبستگی در سطح ۰/۰۱

جدول فوق نتایج حاصل از رگرسیون چندمتغیری را نشان می‌دهد. بر این اساس می‌توان اینگونه نتیجه‌گیری نمود که متغیرهای پیش‌بین (مهارت‌های درون فردی) با توجه به میزان $(P < 0/01, \text{Beta} = 0/27, t = 2/82)$ و (مهارت‌های بین فردی) با توجه به میزان $(P < 0/05, \text{Beta} = 0/18, t = 2/09)$ و (سازگاری) با توجه به میزان $(P < 0/05, \text{Beta} = 0/22, t = 2/56)$ و (خلق و خوی عمومی) با توجه به میزان $(P < 0/01, \text{Beta} = 0/29, t = 5/62)$ و (هوش هیجانی) با توجه به میزان $(P < 0/01, \text{Beta} = 0/29, t = 2/98)$ توانسته‌اند متغیر ملاک (دین‌داری) را به طور معنادار و مثبتی پیش‌بینی کنند ولی متغیر پیش‌بین (کنترل استرس) با توجه به میزان $(P > 0/05, \text{Beta} = 0/07, t = 1/02)$ نتوانست متغیر ملاک (دین‌داری) را به طور معنادار پیش‌بینی کند $(R^2 = 0/50, F = 6/90, P < 0/01)$. این متغیرها در مجموع ۵۰ درصد از واریانس نمره‌های دین‌داری را تبیین نمودند. مقایسه ضرایب بتا نشان داد مهم‌ترین عامل پیش‌بینی‌کننده دین‌داری، خلق و خوی عمومی است.

بحث و نتیجه‌گیری

بسیاری از والدین و همچنین دانشمندان و پژوهشگران در سراسر دنیا، با افزایش مشکلات رفتاری و هیجانی در کودکان و نوجوانان و جوانان، آموزش مهارت‌های لازم در زمینه‌ی هوش هیجانی به کودکان و دانش‌آموزان را ضروری می‌دانند. این مهارت‌ها حتی در موقعیت‌هایی که عوامل خطر آفرین جدی وجود دارد، منجر به افزایش انطباق و احتمال بیشتر موفقیت خواهد شد (گلمن، ۱۹۹۸). هوش هیجانی برخلاف هوش شناختی که تحت تأثیر وراثت است، بیشتر تحت تأثیر محیط قرار دارد و اکتسابی و قابل آموختن است (احسانی و همکاران، ۱۳۹۳)؛ از طرفی بر اساس نظر آدلر (۱۹۳۷-۱۸۷۰) اعتقاد به خدا، در هدف‌ها، جهت‌گیری‌ها و تمایلات اجتماعی بروز خواهد کرد؛ به اعتقاد آدلر یکی از جنبه‌های مهم

این اعتقاد، تأثیر بزرگی است که بر محیط اجتماعی ما داشته است (نیلسن، ۱۹۹۸؛ به نقل از معتمدی شلمزاری، ۱۳۸۱).

نتیجه فرضیه اول پژوهش نشان داد بین نمره کلی هوش هیجانی بار - آن و نمره کلی دین‌داری مقیاس خدایاری فرد و همکاران با ضریب همبستگی $r = 0/57$ و سطح معناداری $P < 0/01$ رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. همچنین نتایج تحلیل رگرسیون چندمتغیره نشان داد، هوش هیجانی با توجه به میزان ($\beta = 0/29$ ، $t = 2/98$ ، $P < 0/01$)، می‌تواند به‌عنوان متغیر پیش‌بین به‌طور معنادار و مثبت متغیر دین‌داری را به‌عنوان متغیر ملاک پیش‌بینی کند. بنابراین می‌توان اظهار داشت که با بالا رفتن هوش هیجانی، دین‌داری هم افزایش پیدا می‌کند. این احتمال وجود دارد که هوش هیجانی به‌عنوان یک عامل مؤثر در شکوفایی توانایی افراد برای کسب موفقیت و به‌عنوان عامل مرتبط با سلامت عاطفی و در مجموع، سلامت روانی محسوب شود (جنتی، موسوی و عظیمی، ۲۰۱۲) و همچنین تأثیرپذیری از محیط (احسانی و همکاران، ۱۳۹۳) سبب می‌شود که فرد با هوش هیجانی بالا واکنش مناسبی نسبت به عامل دین، نشان دهد؛ به عبارت دیگر فرد، با هوش هیجانی بالا به‌واسطه‌ی خودآگاهی هیجانی، خودتنظیمی، خودکنترلی در تفکر و رهایی از وابستگی هیجانی، ایجاد و حفظ روابط رضایت‌بخش دو جانبه، مسأله‌گشایی، خوش‌بینی و... (بار^۱، آن، ۱۹۹۷؛ بار^۲، آن، ۲۰۰۶)، در مقابل مسائل مطرح شده در دین، مدیریت هیجانی بهتری از خود نشان می‌دهد و این سبب می‌شود که بدون جبهه‌گیری در مقابل دین، با انعطاف بیشتری ادله و مستدللات دینی را پذیرا شود؛ بنابراین این احتمال وجود دارد که افراد با هوش هیجانی بالا بهتر بتوانند دست به انتخاب بزنند و در انتخاب راه رشد و ضلال، با پذیرش مستدللات قرآنی مسیر هدایت را طی کنند. قرآن کریم در این زمینه می‌فرماید ما انسان را (در ابعاد زندگی‌اش به هدایت تکوینی و تشریحی) به راه راست هدایت کردیم، خواه سپاسگزار باشد و خواه ناسپاس^۱ (سوره دهر، آیه ۳؛ ترجمه‌ی مشکینی، ۱۳۸۱).

نتیجه پژوهش در ارتباط با فرضیه دوم نشان داد بین مهارت‌های درون فردی و دین‌داری با ضریب همبستگی $r = 0/56$ و سطح معناداری $P < 0/01$ در سطح آلفا $0/01$ رابطه معنادار و مثبت وجود دارد. همچنین نتایج تحلیل رگرسیون چند متغیره نشان داد مهارت‌های درون فردی به‌عنوان متغیر پیش‌بین، با توجه به میزان ($\beta = 0/27$ ، $t = 2/82$ ، $P < 0/01$)، توانسته متغیر

۱. إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا (الدهر، آیه ۳).

دین‌داری را به‌عنوان متغیر ملاک، به‌طور معنادار و مثبت پیش‌بینی نماید. در ارتباط با این فرض، این احتمال وجود دارد که فرد با به‌دست آوردن هوش هیجانی بالا به نوعی بازشناسی و فهم احساسات خود نائل می‌شود و جنبه‌هایی از شخصیت فرد همچون احترام به خویش، خودشکوفایی و خودکنترلی در تفکر، در فرد ظهور بیشتری پیدا می‌کند (بار - آن، ۲۰۰۶) و این امر سبب می‌شود فرد به مسائل مرتبط به این موضوعات که در دین بیان گردیده، بیشتر تمایل نشان دهد با آمادگی بیشتر، از آن استقبال نماید و بپذیرد. به‌عنوان نمونه‌ای از این مسائل می‌توان به کلام امام صادق (ع) اشاره نمود؛ حضرت می‌فرماید: برای عاقل شایسته و سزاوار است که قدر شأن خود را بداند و ملازم با آن باشد، زبانش را نگه دارد و از اهل زمان خود آگاه باشد^۱. همچنین حضرت علی (ع) می‌فرماید: عاقل‌ترین مردم کسی است که به عیب خود بینا و بصیر باشد و به عیب دیگران کور و نابینا^۲ (محمدی ری شهری، ۱۳۷۸).

در ارتباط با فرضیه سوم، بررسی آماری نشان داد بین مهارت‌های بین فردی و دین‌داری با ضریب همبستگی $r=0/32$ و سطح معناداری $P<0/05$ در سطح آلفا $0/05$ رابطه معنادار و مثبت وجود دارد. در این مورد نیز نتیجه تحلیل رگرسیون چندمتغیره حاکی از آن بود که متغیر مهارت‌های بین فردی به‌عنوان متغیر پیش‌بین، با توجه به میزان $t_3=2/09$ $P,<0/05$ می‌توان اینگونه نتیجه‌گیری کرد که همخوانی این جنبه از هوش هیجانی با بسیاری از فرامین و دستورات دینی در ارتباط با روابط بین فردی نیز سبب می‌شود که فرد، با هوش هیجانی بالا دین را به‌عنوان برنامه‌ای منطبق با شخصیت خود بپذیرد و به آن معتقد گردد. نمونه‌ای از این دستورات عبارتند از: احسان به دیگران و گفتار نیک^۳ (قران کریم، سوره بقره، آیه ۸۸)، تأکید بر همبستگی و اتحاد^۴ (محمدی ری شهری، ۱۳۹۲). این گونه دستورات، فرد را به سمت ارتباط و تعامل هرچه بیشتر فرد با دیگران سوق می‌دهد.

۱. يَنْبَغِي لِلْعَاقِلِ أَنْ يَكُونَ مُقْبِلًا عَلَى شَأْنِهِ حَافِظًا لِلْسَانَةِ عَارِفًا بِأَهْلِ زَمَانِهِ.

۲. أَعْقَلُ النَّاسِ مَنْ كَانَ بَعِيْبِهِ بَصِيْرًا وَعَنْ عَيْبِ غَيْرِهِ ضَرِيْرًا.

۳. بِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْأَقْرَبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِيْنِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا (سوره البقره، آیه ۸۸).

ترجمه: به پدر و مادر و خویشان و یتیمان و مسکینان نیکی کنید و با مردم به زبان خوش سخن گوید (مشکینی، ۱۳۸۱)

۴. أَيُّهَا النَّاسُ! عَلَيْكُمْ بِالْجَمَاعَةِ وَإِيَّاكُمْ وَالْفِرْقَةَ.

ترجمه: ای مردم! بر شما باد به جماعت و باهم بودن و پرهیزید از جدایی

پژوهش در ارتباط با فرضیه چهارم نشان داد بین سازگاری و دین‌داری با ضریب همبستگی $r = 0/40$ و سطح معناداری $P < 0/01$ در سطح آلفا $0/05$ رابطه معنادار و مثبتی برقرار است. نتایج تحلیل رگرسیون در این فرضیه نشان داد سازگاری به‌عنوان متغیر پیش‌بین، با توجه به میزان ($Beta = 0/22$ $t = 2/56$ $P < 0/05$) می‌تواند متغیر دین‌داری را به‌طور معنادار و مثبت پیش‌بینی کند. در تحلیل این فرض می‌توان چنین بیان داشت که فرد با هوش هیجانی بالا، به دلیل قابلیت بالای مسأله‌گشایی (تشخیص، تعریف و ایجاد راهبردهای مؤثر حل مسائل) (بار ° آن، ۱۹۹۷؛ بار ° آن، ۲۰۰۶)، از یک سو تضادهای ظاهری در مسائل مرتبط به هستی‌شناسی و مسائل مرتبط به زندگی اجتماعی را بهتر حل نموده و از سوی دیگر با انعطاف‌پذیری (تنظیم هیجان، تفکر و رفتار به‌هنگام تغییر موقعیت و شرایط) (بار ° آن، ۱۹۹۷؛ بار- آن، ۲۰۰۶) و کمک از دستورات دینی به حل مسائل پیرامون می‌پردازد و از خودسازگاری بیشتری نشان می‌دهد (ارتباطی دوسویه).

در ارتباط با فرضیه پنجم، نتایج نشان داد بین کنترل استرس و دین‌داری با ضریب همبستگی $r = 0/20$ و سطح معناداری $P > 0/05$ رابطه معناداری وجود ندارد. نتایج تحلیل رگرسیون نیز حاکی از آن بود که متغیر کنترل استرس نمی‌تواند به‌عنوان متغیر پیش‌بین به‌طور معنادار متغیر دین‌داری را پیش‌بینی نماید ($Beta = 0/07$ $t = 1/02$ $P > 0/05$ ؛ $F = 6/90$ $P < 0/01$). ($R^2 = 0/50$)

نتیجه پژوهش در ارتباط با فرضیه ششم بیانگر آن بود که بین خلق و خوی عمومی و دین‌داری با ضریب همبستگی $r = 0/60$ و سطح معناداری $P < 0/01$ رابطه معنادار و مثبت می‌باشد. نتایج تحلیل رگرسیون نیز نشان داد متغیر خلق و خوی عمومی، با توجه به میزان ($Beta = 0/29$ $t = 5/62$ $P < 0/01$)، می‌تواند به‌عنوان متغیر پیش‌بین، متغیر ملاک دین‌داری را به‌طور معنادار و مثبت پیش‌بینی کند. در این مورد نیز می‌توان چنین اظهار داشت که تأکید زیاد مفاهیم و توصیه‌های عملی در ارتباط با اخلاق فردی اجتماعی در دین اسلام سبب می‌شود که فرد با هوش هیجانی بالا، آن‌را منطبق با بُعدی از شخصیت خود بداند و لذا با شنیدن این دستورات نسبت به آن انقیاد بیشتری از خود نشان دهد. به‌عنوان نمونه خداوند در قرآن کریم از طرفی نرم‌خویی و اخلاق نیک پیامبر را یکی از مهمترین عامل‌های موفقیت

پیامبر در ارتباط با مردم و ترویج دین اسلام می‌داند^۱ (آل عمران، آیه ۱۵۹؛ ترجمه‌ی مکارم شیرازی، ۱۳۷۱) و از طرفی پیامبر را اُسوه و الگوی نیکی می‌داند که دیگران باید از او تبعیت نمایند^۲ (سوره احزاب، آیه ۲۱؛ ترجمه‌ی مکارم شیرازی، ۱۳۷۱). همچنین پیامبر اکرم (ص) در ارتباط با خلق عمومی می‌فرماید: مهرورزی و دوستی با مردم نیمی از عقل است^۳ (محمدری شهری، ۱۳۷۸)؛ حضرت علی (ع) هم در این زمینه می‌فرماید: خُلُق و خوی نیک سبب می‌شود که دوستان فرد زیاد گردد و قلب‌ها به شخص مأنوس و الفت بگیرد^۴ (آمدی تمیمی، ۵۱۷ق)؛ امام باقر (ع) نیز می‌فرماید: کامل‌ترین مؤمنین از نظر ایمان، نیکوترین آن‌ها از نظر اخلاق است^۵ (کلینی، ۳۲۹ق).

با توجه به مطالب عنوان شده پیشنهادهاى زیر به عنوان دستاورد این پژوهش ارائه می‌گردند:

۱. با توجه به اینکه دین‌داری موضوع رایج و گسترده در کشور ایران می‌باشد این ضرورت وجود دارد که ابزارهای سنجش دین‌داری جدیدی که متناسب با بافت کشور باشد ساخته شود. لذا پیشنهاد می‌شود برای قشرهای مختلف اجتماع، ابزار اختصاصی برای جنس زن و جنس مرد ساخته شود
۲. پژوهش با ابزار دین‌داری حاضر نیز در جامعه به ندرت صورت پذیرفته است؛ لذا پیشنهاد می‌شود تحقیقات بیشتری بر اساس مقیاس حاضر که متناسب با فرهنگ و بافت دینی کشور

۱. فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظًا لَفُظَّ الْقَلْبُ لَأَنْفَضُوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ (آل عمران، آیه ۱۵۹).

ترجمه: به (برکت) رحمت الهی، در برابر آنان [مردم] نرم (و مهربان) شدی! و اگر خشن و سنگدل بودی، از اطراف تو، پراکنده می‌شدند. پس آنها را ببخش و برای آنها آموزش بطلب! و در کارها، با آنان مشورت کن (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱).

۲. لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا (احزاب، آیه ۲۱).
ترجمه: مسلماً برای شما در زندگی رسول خدا سرمشق نیکویی بود، برای آنها که امید به رحمت خدا و روز رستاخیز دارند و خدا را بسیار یاد می‌کنند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱)

۳. قال رسول الله (ص): التَّوَدُّدُ إِلَى النَّاسِ نِصْفُ الْعَقْلِ

۴. قال علی (ع): مَنْ حَسَّنَ خُلُقَهُ كَثُرَ مَحَبُّوهُ وَأَنْبَسَتِ النَّفُوسُ بِهِ.

۵. قال الباقر (ع): إِنَّ أَكْمَلَ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا.

ساخته و استاندارد شده است، در نمونه‌های مختلفی و در هر دو جنس زن و مرد به صورت مجزا انجام گردد.

منابع

- القرآن الکریم. (۱۳۷۱). ترجمه: مکارم شیرازی. قم: انتشارات دارالقرآن الکریم.
- احسانی، مریم. صباراد، لیدا؛ جهانیان، ایمان و خیرخواه، فرزانه. (۱۳۹۳). ارتباط هوش هیجانی و وضعیت تحصیلی در دانشجویان دندانپزشکی دانشگاه علوم پزشکی بابل. فصلنامه مرکزی مطالعات و توسعه‌ی آموزشی علوم پزشکی. ۸۰-۸۷: (۱)۵.
- اکبرزاده، نسرین. (۱۳۸۳). هوش هیجانی: دیدگاه سالووی و دیگران. تهران: فارابی
- اورکی، محمد امین و برقی ایرانی، زیبا. (۱۳۸۹). رابطه جهت‌گیری مذهبی با اضطراب مرگ در دانشجویان. کنگره بین‌المللی دین، فرهنگ و روان‌شناسی.
- آذربایجانی، مسعود و موسوی اصل، م. (۱۳۸۷). درآمدی بر روان‌شناسی دین، چاپ دوم. تهران: سمت.
- آرین، خدیجه. (۱۳۷۸). بررسی رابطه دین‌داری و روان‌درستی ایرانیان مقیم کانادا. پایان‌نامه دکتری روان‌شناسی عمومی، تهران: دانشکده‌ی روان‌شناسی و علوم تربیتی.
- آقایار، سیروس و شریفی درآمدی، پرویز. (۱۳۸۶). هوش هیجانی. تهران: سپاهان
- آقاگدی، پریسا و اعتمادی، احمد. (۱۳۹۱). بررسی اثربخشی آموزش نظریه انتخاب و کنترل گلاس بر تحول الگوی هویت نوجوانان. مجله مطالعات روان‌شناختی، دانشگاه الزهراء. ۸(۴): ۳۴-۵۵
- آلپورت، گوردن. (۱۹۹۵). بالیدن/ شایعه از نظر روان‌شناسی / ریشه‌های دین‌طلبی، ترجمه مسعود رضوی، ۱۳۴۴. انتشارات سازمان تربیت معلم و تحقیقات تربیتی.
- آمدی تمیمی، عبدالواحد. (۵۱۷ق). غررالحکم و دررالکلم، ترجمه‌ی محمد علی انصاری (۱۳۸۰). موسسه انتشاراتی امام عصر (عج)، ح ۵۳۵۷.
- باقری، مسعود؛ بنی اسدی، حسن و داوری، صفورا. (۱۳۹۰). رابطه دین‌داری و ابعاد شخصیت با سلامت روان معلمان شهرستان رودان. دوفصلنامه علمی- پژوهشی مطالعات اسلام و روان‌شناسی. ۵(۹): ۷-۳۲

بشارت، محمد علی. (۱۳۸۴). بررسی تأثیر هوش هیجانی بر کیفیت روابط اجتماعی. فصلنامه مطالعات روان‌شناختی. دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه الزهراء. (۲): ۲۵-

۳۸

تابش، فهیمه و زارع، حسین. (۱۳۹۱). تأثیر آموزش مهارت‌های هوش هیجانی بر سبک‌های تصمیم‌گیری عقلایی، شهودی، اجتنابی، وابسته و آنی. مجله علوم رفتاری. (۴): ۳۲۳-

۳۲۹

جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۷۷). شریعت در آئینه‌ی معرفت. قم: انتشارات نشر اسراء. جیمز، ویلیام. (۱۹۲۹). دین و روان، ترجمه مهدی قائمی (۱۳۷۲)، چاپ دوم. تهران: انتشارات آموزش انقلاب اسلامی.

حسن‌زاده، رمضان. (۱۳۹۳). روش‌های تحقیق در علوم رفتاری. تهران: ساوالان حسینی، فریده السادات؛ مزیدی، محمد. و حسین چاری، مسعود. (۱۳۸۹). پیش‌بینی سبک‌های هویت بر اساس جهت‌گیری‌های مذهبی در میان دانشجویان دانشگاه شیراز. دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه الزهراء (س). مجله اندیشه‌های نوین تربیتی. (۱): ۵۳-۷۱

خداپناهی، محمد کریم و خاکسار بلداجی، م. (۱۳۸۴). رابطه جهت‌گیری مذهبی و سازگاری روان‌شناختی در دانشجویان. مجله روانشناسی. (۲): ۳۱۰-۳۲۰
خداپناهی، محمد کریم و خوانین‌زاده سریزدی، مرجان. (۱۳۷۹). بررسی نقش ساخت شخصیت در جهت‌گیری مذهبی دانشجویان. مجله روانشناسی. (۲): ۱۴۴-۱۸۵-۲۰۴
خدایاری فرد، محمد؛ احمد پور داریانی، مسعود؛ هدهدی، بهزاد و مؤمنی لیلا. (۱۳۹۱). بررسی رابطه دین‌داری با موفقیت کارکنان ایرانی. فصلنامه توسعه کارآفرینی. (۴): ۷-

۲۵

خدایاری فرد، محمد؛ سماواتی، سیما و اکبری زردخانه، سعید. (۱۳۸۸). آماده‌سازی مقیاس دین‌داری برای جمعیت دانش‌آموزی. اندیشه‌های نوین. دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه الزهراء (س). (۴): ۱۰۷-۱۲۷

خدایاری فرد، محمد؛ فقیهی، علینقی؛ غباری بناب، باقر؛ شکوهی یکتا، محسن و رحیمی نژاد، عباس. (۱۳۹۱). مبانی نظری و روش‌شناسی مقیاس‌های دین‌داری، چاپ اول. تهران: انتشارات آوای نور.

دژ کام، نجمه. (۱۳۸۱). بررسی رابطه عزت نفس و هوش هیجانی در دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی. پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته روان‌شناسی تربیتی. دانشگاه آزاد اسلامی دهشیری، غلامرضا (۱۳۸۴). بررسی رابطه دین‌داری و بحران هویت در بین دانش‌آموزان دبیرستانی شهرستان یزد. فصلنامه تعلیم و تربیت. ۲۱(۲): ۸۷-۹۸

سایبان فرد، زهرا. (۱۳۸۱). بررسی رابطه جهت‌گیری مذهبی (درونی- برونی) با شیوه‌های مقابله با استرس در دانشجویان دانشگاه‌های تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران.

سلطانی فر، عاطفه. (۱۳۸۶). هوش هیجانی. فصلنامه اصول بهداشتی روانی. ۹(۳۵ و ۳۶): ۸۳-۸۴

سیف، علی اکبر. (۱۳۸۹). روان‌شناسی پرورشی نوین. تهران: نشر دوران.

طالبان، محمدرضا. (۱۳۷۸). بررسی تجربی دین‌داری نوجوانان کشور. وزارت آموزش و پرورش، دفتر توسعه و برنامه‌ریزی امور پرورشی.

قربانی، نیما. (۱۳۷۷). روان‌شناسی دین، یک روی آورد علمی چندتباری، فصلنامه قبسات، سال سوم، شماره ۲ و ۳

کلینی، محمد بن یعقوب. (۳۲۹ ق). اصول الکافی، ترجمه‌ی سید علی مرتضوی (۱۳۹۲). قم: نشر سرور.

گلگن، دانیل. (۱۹۹۵). هوش هیجانی، ترجمه‌ی نسرین پارسا (۱۳۸۰). تهران: رشد.

لشکری، کبری. (۱۳۸۱). سنجش و اندازه‌گیری. تهیه آزمون هوش هیجانی و بررسی اعتبار و روایی و نرم‌یابی آن بر روی دانشجویان دانشگاه‌های شهر تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.

مجدآبادی فراهانی، زهره؛ شهرآرای، مهرناز؛ داور پناه، فروزنده و جوادی، یاسر. (۱۳۹۳). بافت مدرسه، هویت و رفتارهای مشکل‌آفرین در اوائل نوجوانی. فصلنامه پژوهش‌های

کاربردی روانشناختی. ۵(۳): ۱۷۳-۱۹۰

محمدی ری شهری، محمد. (۱۴۰۷-۱۳۴۷ ق). میزان الحکمه. ترجمه‌ی حمیدرضا شیخی (۱۳۹۲). قم: انتشارات دارالحديث.

محمدی، زهره و لطفیان، مرتضی. (۱۳۸۷). بررسی قدرت پیش‌بینی‌کنندگی ابعاد هویتی فرزندان از طریق ابعاد فرزندپروری والدین در میان دانشجویان دانشگاه شیراز. *فصلنامه علمی پژوهشی دانشگاه الزهراء (س)*. ۴ (۲): ۳۹-۵۶.

محمدی ری شهری، محمد. (۱۳۷۸). *خردگرایی در قرآن و حدیث*. قم: نشر دارالحدیث. ص ۲۳۰. ح ۷۲۷

محمودی، مسعود نجفی، فیروز. (۱۳۹۱). بررسی اثر آموزش هوش هیجانی بر مهارت‌های ارتباطی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد. *مجله روش‌ها و مدل‌های روان‌شناختی*. ۲ (۸): ۳۵-۵۳

معتمدی شلمزاری، عبدالله. (۱۳۸۱). رابطه‌ی هوش، نگرش‌های مذهبی و رویدادهای زندگی با سالمندی موفق. پایان‌نامه دکتری. تهران: دانشگاه تربیت مدرس.

منتظرغیب، طیب؛ قدسی، احقر و کیاختراد، مهین. (۱۳۹۱). رابطه هوش هیجانی با میزان سخت‌رویی دانشجویان دانشگاه. *فصلنامه مشاوره شغلی و سازمانی*. ۴ (۱۳): ۱۰۱-۱۱۴

نقابی، سعید و بهادری، محمد کریم. (۱۳۹۱). رابطه هوش هیجانی و رفتار کارآفرینانه. *مجله طب نظامی*. ۱۴ (۲): ۱۲۳-۱۲۸

هاشمی، زهرا و جوکار، بهرام. (۱۳۸۹). بررسی رابطه جهت‌گیری مذهبی اسلامی با ابعاد هویت. *مجله دانش و رفتار*. ۱۷ (۴): ۵۹-۷۴

یاسمی‌نژاد، پریسا؛ گل محمدیان، محسن و فعلی، بهنام. (۱۳۹۰). بررسی رابطه مذهبی و سرسختی روان‌شناختی در دانشجویان. *فصلنامه پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی*. ۱۹ (۱۲): ۱۱۹-۱۳۷

Bar-El, R., García-Muñoz, T., Neuman, S., & Tobol, Y. (2013). The evolution of secularization: cultural transmission, religion and fertility theory, simulations and evidence. *Journal of Population Economics*, 26(3), 1129-1174.

Bar-On, R. (1997). *Bar-On emotional quotient inventory*. Toronto: Multi-Health Systems.

Bar-On, R. (2006). The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI) 1. *Psicothema*, 18 (Suplemento), 13-25.

Erikson, E. H. (1993). *Young man Luther: A study in psychoanalysis and history*. WW Norton & Company.

Goleman, D. (1998). *Working with emotional intelligence*. Bantam.

Janati, Y., Musavi, S. A., Âzimi Lolaty, H., Fani Saberi, L., Hamta, A., Feyzi, S., & Ghobadi, M. (2012). Investigating emotional intelligence and self

- esteem Level among nursing and midwifery students of Mazandaran University of Medical Sciences in 2010. *Journal of Mazandaran University of Medical Sciences*, 21(1), 254-261.
- Johnson, S. J., Batey, M., & Holdsworth, L. (2009). Personality and health: The mediating role of trait emotional intelligence and work locus of control. *Personality and Individual Differences*, 47 (5), 470-475.
- Mayer, J. D., & Salovey, P. (1993). The intelligence of emotional intelligence. *Intelligence*, 17 (4), 433-442.
- Ozer, D. J., & Benet-Martinez, V. (2006). Personality and the prediction of consequential outcomes. *Annu. Rev. Psychol.*, 57, 401-421.
- Smith, C. A. B. (2000). *Emotional intelligence and religious orientation as predictors of abortion decision-making* (Doctoral dissertation, Azusa Pacific University).
- Spilka, B., Hood, R. W., Hunsberger, B., & Gorsuch, R. (2003). *The psychology of religion: An empirical approach*. Guilford Press.
- Treadway, K. M. (1996). Religion and optimism models of the relationship. *The student Journal of psychology*.
- Young, J. S., Cashwell, C. S., & Shcherbakova, J. (2000). The moderating relationship of spirituality on negative life events and psychological adjustment. *Counseling and Values*, 45 (1), 49.

